

# Broedgeval van paartje Bijeneters

## Duin- en Kruidberg in 2014

*In 2014 heeft bij het Duinmeer in Duin- en Kruidberg, onderdeel van het Nationaal Park Zuid Kennemerland, een broedgeval van Bijeneters plaatsgevonden. Het broedgeval was helaas net niet succesvol. Predatie van Vos heeft op het allerlaatste moment het uitvliegen van de jongen belet. Onderstaand artikel geeft een chronologische opsomming van de observaties en gebeurtenissen rond dit broedgeval. Verder wordt ingegaan op de broedbiologie van Bijeneters en worden de resultaten van de prooistudie gegeven.*

### Wat vooraf ging

Voorafgaand aan de ontdekking van het broedgeval van de Bijeneters, waren er enkele andere waarnemingen van Bijeneters in de duinen van het werkgebied van de VWG Zuid-Kennemerland in de periode mei-juni 2014. Als eerste meldt Tom van Spanje op 24 mei een groepje overvliegende Bijeneters naar zuid, waarbij hij een van de exemplaren zelfs als Groene Bijeneter determineert. Op 25 mei wordt door Nico Hopman een overvliegende vogel gemeld op het Kennemerstrand. Op 7 juni wordt door meerdere waarnemers opnieuw een overvliegende Bijeneter waargenomen. Dit keer aan de rand van het havengebied van IJmuiden. Op 7 juni waren bovendien lange tijd twee exemplaren ter plaatse aanwezig bij de ringbaan Vrs Van Lennep en de nabij gelegen Bruid van Haarlem (meerdere waarnemers). Vooral deze laatste waarneming is intrigerend. Het is aannemelijk dat deze twee vogels dezelfde vogels zijn die uiteindelijk tot broeden zijn gekomen bij het Duinmeer in Duin- en Kruidberg.

### Chronologische waarnemingen van het broedgeval

Onderstaand chronologisch overzicht van de gebeurtenissen is gebaseerd op

waarnemingen van de auteurs, aangevuld met de ervaringen van de terreinmedewerkers van Natuurmonumenten (Ruud Luntz, Henk Opdam en Rogier Dijkstra).

### Juni

Op woensdagochtend 11 juni 2014 bezocht Ruud Brouwer (RB) als inventarisatiemedewerker bij Van der Goes en Groot in opdracht van Landschap Noord-Holland het duingebied Duin- en Kruidberg om de mogelijke aanwezigheid van ruigroepen van ganzen vast te stellen. Na eerst een bezoek gebracht te hebben aan het Cremermeer, vervolgde hij op de fiets zijn weg naar het noordelijker gelegen Duinmeer. Daar aangekomen werden vanuit de daar aanwezige schuilhut de ganzen geteld en hoorde hij plotseling roepende Bijeneters. Aan de overkant van het Duinmeer waren twee foeragerende vogels aanwezig. Daar RB voor het exacte aantal aanwezige ganzen ook de andere kant van het meer moest bekijken, was hij door deze waarneming extra alert om wellicht de Bijeneters opnieuw waar te nemen. Omstreeks 12.00 uur arriveerde hij aan de noordwestelijke oever van het Duinmeer. Na enige tijd, tijdens het zoeken en tellen van de aanwezige ganzen, wer-



**BIJENETER** boven het Duinmeer 11 juni 2014

Foto: Ruud Brouwer

den beide Bijeneters al foeragerend opnieuw waargenomen. Ook zag RB de vogels enige tijd rustend in boompjes aan de oever van het meer, waarbij ook af en toe balts- en paringsgedrag werd waargenomen. Een enkele keer werd ook voedseloverdracht waargenomen. Uiteindelijk werden vanaf circa 14.00 uur de vogels met rust gelaten. Vanwege de aanwezigheid van een aantal geschikte steile wandjes en het waargenomen gedrag besloot RB om hier na een aantal dagen terug te komen.

In de late ochtend van maandag 23 juni omstreeks 12.00 uur nam RB opnieuw de tijd om de locatie bij het Duinmeer te bezoeken. Daar aangekomen bleef het eerst geruime tijd stil zonder een Bijeneter te zien of te horen, maar na ruim een uur kwamen de twee Bijeneters vanuit het westen al roepend aanvliegen, waarna ze neerstreken in enkele kale takken van een kleine zomereik aan de westelijke oever van het meer. Het sterke vermoeden van RB kwam uit: 'Ze zijn er nog!' Tot zijn grote verbazing zag RB dat de vogels regelmatig bezig waren met het graven van een gang aan de westelijke oever van het meer bij een steil wandje van nog geen twee meter hoog en enkele meters

breed. Er werd regelmatig ook druk heen en weer gevlogen al foeragerend boven het meer en boven de duinen aan de westkant. Opnieuw werd in boompjes vlakbij de nestplaats aan de oever voedseloverdracht gezien en ook een enkele keer een copulatie waargenomen. Alles werd gadegeslagen op een veilige afstand om de vogels niet te verstoren. Omstreeks 14.30 uur vertrok RB weer naar de hoofdingang van Duinen Kruidberg bij Santpoort Noord om vervolgens daar zo spoedig mogelijk beheerder Ruud Luntz (RL) van Natuurmonumenten te bellen met de bijzondere mededeling dat er een broedpoging gaat plaatsvinden van Bijeneters in het duingebied. Na aankomst van RL bij de ingang van Duin- en Kruidberg bij Santpoort Noord, gingen ze samen met terreinmedewerker Henk Opdam op weg om de situatie ter plekke te bekijken. Na enig overleg werd besloten om in het belang van de vogels het nieuws niet openbaar te maken en de Bijeneters volledig met rust te laten en pas na

**BIJENETER** rustend in zijn favoriete boom 11 juni 2014 Foto: Ruud Brouwer



het eventueel uitvliegen van de jongen bekendheid aan het broedgeval te geven via Dutch Birding, Waarneming.nl, als ook de VWG Zuid-Kennemerland.

Er werden later in de week van 23 juni drie nestgangen gevonden in een vrij steile zandige oeverwand van ruim twee meter hoogte aan de westoever van het Duinmeer. Twee beginnende nestgangen waren zeer ondiep en betroffen dus uiteindelijk slechts graafpogingen. De andere nestgang werd uiteindelijk diep uitgegraven door de vogels en gebruikt om er in te broeden. Later bleek deze, na een uitgebreide inspectie op 7 augustus, ruim 1.20 meter diep en op een hoogte van ruim 1.30 meter. De nestgang liep hierbij ongeveer halverwege langzaam naar rechts en eindigde in een brede nestkom.

## Juli

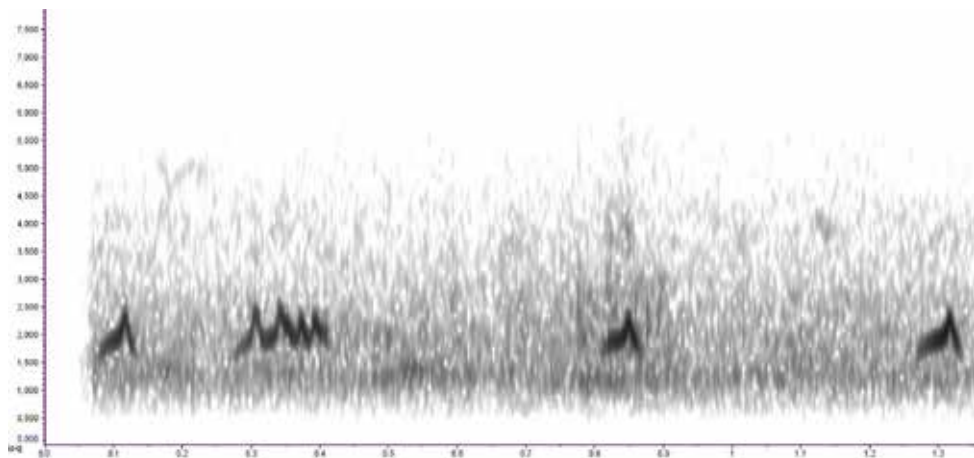
Na de bijzondere waarneming op 23 juni werd besloten om regelmatig het broedpaar te volgen. Samen met de

beheerders van Natuurmonumenten werd het broedgeval steeds nauwlettend in de gaten gehouden. Tijdens de vele observaties werd er vaak maar één vogel waargenomen, maar ook af en toe beide vogels. De vogels werden ook nu weer steeds op grote afstand gadeslagen vanaf de oostkant van het Duinmeer (meestal vanuit de schuilhut) op zeker ruim 300 meter. De terreinmedewerkers van Natuurmonumenten besteedden in deze periode veel tijd aan toezicht rond het Duinmeer. Hierbij kregen bijvoorbeeld vier illegale zwemmers een proces verbaal, omdat ze vlak naast de nestwand aan de oever van het meer verbleven. Gelukkig is het broedgeval toen niet verstoord.

De eilegfase neemt bij Bijeneters meestal vier tot vijf dagen in beslag en het broeden start meestal na het leggen van het derde ei. Het aantal eieren dat gelegd wordt bedraagt tussen de 4-7 eieren. De duur van het bebroeden van de eieren van Bijeneters bedraagt

Ligging van de broedwand aan de oever van het Duinmeer; 3 augustus 2014. *Foto: Ruud Brouwer*





Sonogram van typische roepjes van **BIJENER** opgenomen vanuit de schuilhut van het Duinmeer; 25 juli 2014. *Sonogram: Dick Groenendijk*

gemiddeld tussen de 20 tot 22 dagen. Na het uitkomen van de eieren bedraagt de periode tot de jongen uitvliegen gemiddeld 28-30 dagen (Glutz von Blotzheim, 1980; Cramp, 1985). Op vrijdag 18 juli werden de eerste regelmatige voedselvluchten waargenomen, waarbij het dus aannemelijk is dat de vogels in de laatste week van juni zijn begonnen met de eileg en het broeden.

De weken hierna tot woensdag 6 augustus werden tijdens de regelmatige observaties van gemiddeld drie tot vier keer per week, geregeld voedselvluchten gezien. Opvallend was dat er periodes waren van ruim een uur dat de beide oudervogels frequent met voer om de paar minuten de nestgang in- en uitvlogen. Hierna volgde dan weer een periode van soms meer dan een uur dat er weinig activiteit werd waargenomen en de oudervogels rustend werden gezien in enkele favoriete boompjes vlakbij de nestwand of enige tijd afwezig waren. De vogels verraadden hun aanwezigheid vaak door de kenmerkende roep, die vooral te horen was zodra beide oudervogels in de buurt van de

nestgang aanwezig waren, of als één van de oudervogels aan kwam vliegen om te voeren. Van de roep zijn geluidsopnames gemaakt en een sonogram van de roep is als illustratie bijgevoegd. De afstand waarop werd geobserveerd was te groot om goed te kunnen zien wat voor voedsel werd aangedragen. Maar geregeld werden in ieder geval libellen gevoerd waarbij in ieder geval heidelibellen en Grote Keizerlibel konden worden gedetermineerd. De omgeving van de broedlocatie was in de zomer van 2014 nog steeds erg nat en veel duinvalleien stonden nog onder water. Dit ondiepe water is geschikt voor grote aantallen libellen. Vooral vers uitsluitende heidelibellen (met name Bruinrode Heidelibel, Steenrode Heidelibel en Bloedrode Heidelibel) waren in juli en augustus in hoge dichtheden dichtbij de broedlocatie aanwezig.

### Augustus

Begin augustus werd het normale patroon van in de omgeving foeragerende en rustende en de nestgang bezoekende vogels nog steeds dagelijks waargenomen. Wanneer de vogels de nestgang

naderen, volgt de contactroep en gemiddeld 10-15 seconden later komt een oudervogel in zicht en vliegt laag over het water naar de nestgang. Het verblijf in de nestgang duurt gemiddeld circa 30 seconden. Op 2 augustus werd een Vos gesignaleerd boven de nestgang. De Vos loopt naar beneden naar het water toe en steekt zijn kop in de nestgang. Goed is te zien dat de Vos terugdeinst en met zijn kop schudt. Vervolgens loopt de Vos weer naar boven en markeert met urine een plek boven de nestgang. Opvallend is dat er geen alarmerende oude vogels te zien zijn bij de nestgang, terwijl wel een rustende vogel verderop in de bekende rustboom aanwezig is. Op foto's die op 3 augustus zijn gemaakt blijkt achteraf dat er rechts van de nestgang van de Bijeneters al een vossengang zichtbaar was.

Op 6 augustus wordt rond 12.30 uur bij strandovergang Duin en Kruidberg een in zuidelijke richting overtrekkende Bijeneter gehoord en gezien. Bij het Duinmeer wordt de gehele ochtend en begin van de middag niets gehoord of gezien. Maar naar later bleek is aan het eind van de middag nog door Roely Bos een Bijeneter gefotografeerd in de favoriete uitkijkboom. Hierbij werd gemeld dat er mogelijk meer vogels rondvlogen. Na deze, wat verwarrende berichten, is op 7 augustus vanaf 09.00 uur opnieuw de locatie bezocht. Na aankomst bij de schuilhut werd al snel eenmaal een Bijeneter roepend gehoord. De spanning was hoog: 'Zouden de jongen al zijn uitgevlogen of op het punt staan van uitvliegen?'. Met de broedbiologie in het achterhoofd was de verwachting dat aan het eind van week 32 (rond 10 augustus) de jongen op het punt stonden van uitvliegen.

Na lang posten en het observeren van de nestwand en de directe omgeving



Nestgang **BIJENETERS** met rechts de gegraven gang van de Vos; 7 augustus 2014.

*Foto: Ruud Brouwer*

bleef het tot 13.00 uur angstvallig stil. Er werd geen enkele activiteit waargenomen en er ontstond de zorgelijke gedachte dat het broedgeval verstoord of gepreedeerd zou kunnen zijn. Na lang aarzelen werd besloten om de broedlocatie en de nestgang te controleren. Bij aankomst op de nestplaats rond 14.00 uur bleef het stil, ook bij de nestgang. Direct was opnieuw, nu beter zichtbaar, te zien dat er rechts, vlak naast de nestgang op ruim een meter afstand, een vossengang aanwezig was waarin ook een sterke geur was waar te nemen. Na controle was het al snel duidelijk dat een Vos het nest met jongen had uitgegraven en gepreedeerd. Een triest einde van dit broedgeval, waarvan de jongen op het punt stonden van uitvliegen.

### **Onderzoek nestgang in de middag van 7 augustus**

Bij controle van de nestgang in de loop van de middag van 7 augustus is eerst met een zaklantaarn gezocht naar resten van een Bijeneter of dode jongen. Doordat de nestgang zeker 1.20 meter diep bleek te zijn en deze naar het einde nog iets naar rechts doorliep, was de nestkom net niet zichtbaar. Vervolgens is gekeken in de gegraven gang van de Vos die, ten opzichte van de nestgang van de Bijeneter, wat lager gegraven





Braakbal van een **BIJENETER** gevonden in de nestgang op 19-08-2014. Foto: Ruud Brouwer

was. Deze bleek behoorlijk diep door te lopen en af te buigen naar links en globaal net onder het einde van de nestgang van de Bijeneter uit te komen. Hiermee werd duidelijk dat de Vos uit-

eindelijk na zijn graafwerk het einde van de nestkom van de Bijeneters ondergraven heeft en zo de jongen heeft kunnen prederen. Er werden, tijdens het uitgraven en verplaatsen van zand in de vossengang, veel resten van hommels, bijen, libellen en andere insecten gevonden. Ook werden enkele afgebeten veren van de jonge Bijeneters in de vossengang gevonden. Deze zijn verzameld door de eerste auteur.

### Vervolgonderzoek prooi-resten

Op 12 augustus heeft RB in samenwerking met de Werkgroep Bijeneters Nederland (Hilbert Folkers, Ate Dijkstra en Matthias Koster) de nestgang opnieuw onderzocht. De nestgang werd nu in zijn geheel uitgraven om onderzoek te kunnen doen naar eventuele

Het zeven van het zand uit de nestgang **BIJENETER** en gang van de Vos op 19-08-2014.

Foto: Hilbert Folkerts



Groep	aantallen	percentage
Libellen ( <i>Odonata</i> )	181	18,5%
Wespen ( <i>Vespidae</i> )	38	3,9%
Honingbijen ( <i>Apis mellifera</i> )	21	2,1%
Vliesvleugeligen overige ( <i>Hymenoptera spec.</i> )	13	1,3%
Hommels ( <i>Bombus spec.</i> )	453	46,3%
Kevers ( <i>Coleoptera</i> )	37	3,8%
Vliegen ( <i>Brachycera</i> )	183	18,7%
Wantsen ( <i>Heteroptera</i> )	1	0,1%
Mieren ( <i>Formicidae</i> )	52	5,3%
<b>Totaal</b>	<b>979</b>	<b>100,0%</b>

**TABEL 1** Aantallen en percentage van de gevonden prooiresten in het gezeefde zand zoals verzaamd op 12 augustus 2014 bij het door Vos gepredeerde nest van Bijeneters bij het Duinmeer in Duin- en Kruidberg (Werkgroep Bijeneters Nederland).

aanwezige prooiresten. De opzet was om deze prooiresten te verzamelen en te determineren om zo een beeld te krijgen welke prooien gevoerd werden aan de jonge Bijeneters. Tevens geeft het ook een indicatie van de in het gebied voorkomende grote insecten. Bij de inspectie van de nestgang van de Bijeneter en de gemaakte gang van de Vos bleek dat de Vos de nestkom vanuit de onderkant had uitgegraven. Hierdoor kwamen de prooiresten her en der verspreid in de gangen te liggen. Door al het aanwezige zand voor de nestgang, in het door de Vos gegraven hol en van de nestkomlocatie te zeven, is ruim twee liter aan prooimateriaal verzameld. In de loop van de herfst heeft Mathias Koster het prooimateriaal uiteindelijk gedetermineerd. Zo is er uiteindelijk een vrij goed beeld verkregen van wat de ouders hun jongen gevoerd hebben. Een overzicht van de op groepen gedetermineerde prooiresten is gepresenteerd in tabel 1. De belangrijkste prooidieren bleken hommels, maar ook libellen en vliegen werden veel aan de jongen gevoerd.

### Voorkomen als broedvogel in Nederland en Noord-Holland

Het eerste broedgeval van de Bijeneter in de 20e eeuw in Nederland vond plaats te Haelen (Limburg) in 1964,

waarbij twee jongen zijn uitgevlogen (Van den Berg en Bosman, 2001). In 1965 werden drie nesten op Terschelling (Friesland) ontdekt, waarbij uiteindelijk totaal 12 jongen zijn uitgevlogen (Van den Berg en Bosman, 2001). Hierna duurde het tot 1983 Texel, Noord-Holland, (Maas, 1984) voor er weer een broedgeval in Nederland werd vastgesteld. De jaren erna bleef de Bijeneter afwezig als broedvogel in ons land tot er in de volgende eeuw, in 2001, opnieuw werd gebroed. Dit vond plaats bij Harkstede (Groningen), waarbij twee paar een nestholte groeven in een zandafgraving. Deze broedpoging is helaas mislukt door menselijke verstoring (SOVON, 2002). Vervolgens zijn in de periode van 2002-2013 zeker 23 succesvolle broedgevallen vastgesteld (Van der Spek, 2006; Archiefgegevens Werkgroep Bijeneters Nederland).

In Nederland komt de Bijeneter nu vrijwel jaarlijks met succes tot broeden. De dichtstbij gelegen broedgebieden, waar de soort regelmatig broedt, liggen net over de grens in Vlaanderen en in Duitsland. Vooral in Duitsland neemt de soort de laatste jaren behoorlijk toe met in 2013 al een schatting van meer dan 1200 paar (info via de website DO-G: Deutsche Ornithologen Gesellschaft).

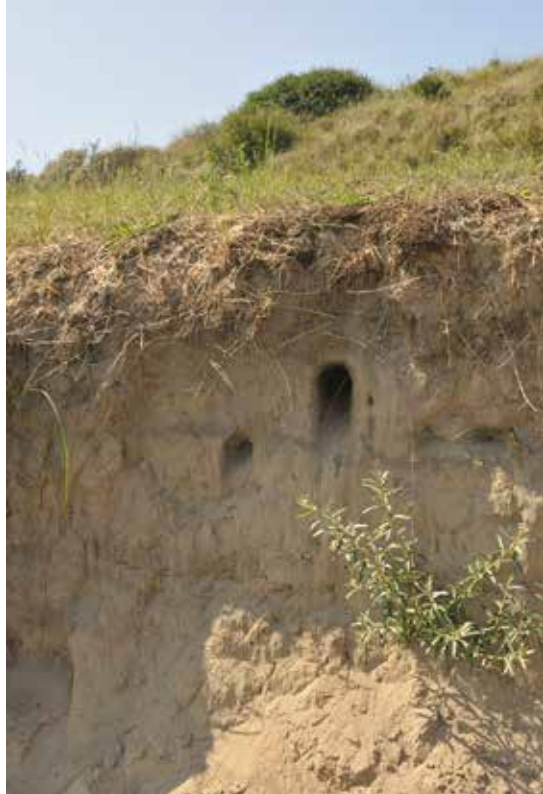
Eerdere broedgevallen in Noord-Holland betroffen dus allereerst het broedgeval in 1983 op Texel. Dit vond plaats bij het Loodsmansduin bij Den Hoorn. Het ging om een broedpaar met minstens vijf juvenielen, waarbij uiteindelijk slechts één jong is uitgevlogen. De andere exemplaren zijn uiteindelijk allen doodgegaan (Maas, 1984). Het tweede geval was een broedpoging in het Noordhollands Duinreservaat in 2002, waarbij drie paar nestholten groeven in een steil wandje in een stuifkuil, maar niet tot broeden kwamen (Scharringa et al, 2010). Daarmee is het broedgeval in Duin- en Kruidberg het derde geval voor Noord-Holland en pas het tweede geval waarbij het uiteindelijk tot broeden kwam. Helaas is het vlak voor het uitvliegen van de jongen toch mislukt.

### Dankwoord

Allereerst veel dank aan Ruud Luntz, Rogier Dijkstra en Henk Opdam van Natuurmonumenten voor de verleende toestemming voor al het onderzoek, de plezierige samenwerking, het volgen van het broedgeval en het toezicht houden op het broedgeval in het afgesloten deel van Duin- en Kruidberg. Verder worden Hilbert Folkers, Ate Dijkstra en Matthias Koster van de Werkgroep Bijeneters Nederland bedankt voor de prettige samenwerking tijdens het onderzoek aan de prooiresten.

### Literatuur

- Cramp S. (ed), 1985. The birds of the Western Palearctic, vol. 4. Oxford University Press, Oxford.
- Glutz von Blotzheim U.N. & K.M. Bauer, 1980. Handbuch der Vögel Mitteleuropas, Bd. 9. Akademische Verlagsgesellschaft, Wiesbaden.
- Maas, F.J., 1984 Broedgeval van Bijeneter op Texel in 1983. Dutch Birding 6, 58-61.
- SOVON Vogelonderzoek Nederland, 2002.



Nestgang **BIJENETER** aan de oever van het Duinmeer 7 augustus 2014. Foto: Ruud Brouwer

Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.

- Scharringa C.J.G., W. Ruitenbeek & P.J. Zomerdijk, 2010. Atlas van de Noord-Hollandse broedvogels 2005-2009. Samenwerkende Vogelwerkgroepen Noord-Holland/Landschap Noord-Holland, s.l.
- Van der Spek, V. 2006. Het voorkomen van Bijeneter als broedvogel in Nederland. Limosa 79: 147-154.
- Van den Berg, A.B. & C.A.W. Bosman, 2001. Zeldzame vogels van Nederland - Rare Birds of the Netherlands. Avifauna van Nederland 1. Second edition. Haarlem.

■ Ruud Brouwer & Dick Groenendijk